

Varga József

Az iszlám bankrendszer működése

The Functioning of the Islamic Banking System

Összefoglalás

A tanulmány az iszlám bankrendszer működési mechanizmusát elemzi. A téma fontosságát egyrészt az iszlám pénzügyek rohamos térhódítása, másrészt az iszlám bankrendszer hagyományos bankrendszert felülmúló stabilitása adja. Az írás első része az iszlám népesség és vallás elterjedtségének bemutatásával foglalkozik, ezt követően az iszlám vallás gazdaságfilozófiai alapjait elemzi. Az iszlám pénzügyek alapelveinek bemutatása során öt alapvetet mutat be, külön kiemelve az iszlám bankokra jellemző kockázatkezelési és -megosztási gyakorlatot, valamint a megtakarító-bank-hitelfeltevő kapcsolatot. Végül néhány alapvető ügylet ismertetésén keresztül megkülönbözteti a profit- és veszteségrészesedési (PLS) módokat a profit- és veszteségrészesedést nem használó (Non-PLS) módoktól, előbbi ügyletek között a mudaraba és a musharaka finanszírozási formákat elemzi.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: G01, G15, G21

Kulcsszavak: alternatív finanszírozási technikák, iszlám bankrendszer, iszlám pénzügyek, PLS-finanszírozás

Summary

This study analyses the operating mechanism of the Islamic banking system. The importance of this topic lies primarily in the fact that Islamic finance is a fast growing sector, and secondly in the stability of the Islamic banking sector, which exceeds that

DR. HABIL. VARGA JÓZSEF egyetemi docens, tudományos dékánhelyettes, Kaposvári Egyetem, egyetemi docens, Budapesti Corvinus Egyetem (varga.jozsef@ke.hu).

of the conventional banking system. The first part of the study is a presentation of the Islamic religion and population. This is followed by the presentation of the principles of Islamic economic philosophy, focusing on five main principles. Islamic risk-sharing and risk management is described in detail, then the interrelationship between the depositor, the bank and the borrower is analysed. Finally, a few basic transactions are discussed. Profit- and Loss Sharing (PLS) methods are differentiated from Non Profit- and Loss Sharing (Non-PLS). Within the scope of PLS, the Mudaraba and Mushakara transactions are analysed.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: G01, G15, G21

Keywords: alternative financial techniques, Islamic banksystem, Islamic finance, PLS

AZ ISZLÁM BANKRENDSZER JELENTŐSÉGE

A 2008. évi világgazdasági válság megingatta a pénzügyi piacok működésébe vetett hitet, és felértékelte a globális megoldásokkal szemben a helyi kezdeményezéseket. A 2008. évi gazdasági válságra adott pénzügyi válaszok közül figyelemre méltóak azok a kezdeményezések, melyek a hagyományos finanszírozási stratégiák mellett alternatív megoldási javaslatokat tárnak elénk. E megoldási kísérletek közül három alternatív stratégia emelhető ki: a helyi pénz¹, a szegények bankja² és az iszlám bankrendszer működése.

Az iszlám bankokat sem kímélte a globális gazdasági és pénzügyi válság, ami arra készítette a G20-ak vezetőit, hogy a szabályozást a banki tőke minőségének javítására irányítsák. Mérsékelt kitettség jellemezte azokat az iszlám bankokat, amelyek hagyományosan kis, korlátozott határokon átnyúló expozíciót folytattak. E bankok, a szilárd alapoknak köszönhetően, nem voltak a magas kockázatú befektetések gyengülésének kitéve, mint a hagyományos bankok. A legtöbb sariakompatibilis intézmény lényegesen magasabb tőkemegfelelési mutatóval rendelkezik, mint a hagyományos bankok (Széles, 2015).

Az alternatív finanszírozási lehetőség jelen publikációban elemzett területe az iszlám bankrendszer. E bankrendszer rendszertörténeti jelentősége kettős pilléren nyugszik: egyrészt az iszlám a 20. század egyik legdinamikusabban növekvő világvallása. Az elmúlt néhány évtizedben a hagyományos bankrendszer mellett megjelent és rohamosan teret hódított egy, a hagyományos monetarizáltságú országok bankrendszerétől alapvető elveiben eltérő bankrendszer. Ez a más struktúrájú bankszektor az iszlám vallás elvei szerint szerveződött bankrendszer. Az iszlám bankrendszer rohamos növekedésének oka egyrészt a vallás dogmáinak való megfelelésre törekvés, másrészt a kb. 1,6 milliárd főre tehető iszlámhívők tábora. A gyors növekedés mellett jelentőségének másik eleme, hogy az elmúlt évek válságában az iszlám bankrendszer esetében stabil működés volt megfigyelhető.

Az iszlám bankrendszer működésének megértéséhez elengedhetetlen az iszlám vallás gazdaságfilozófiai alapjainak ismerete (Botos–Botos, 2008; Varga, 2013). E pub-

likációban az iszlám vallás teljességre törekvő bemutatására nem vállalkozom (erről lásd Balázs, 2008; 2011), csupán a pénzügyi területtel közvetlenül kapcsolatos elemeket mutatom be.

AZ ISZLÁM VALLÁS ELTERJEDTSÉGE

A kereszténységhez hasonlóan monoteista, hisz a halál utáni életben és elszámoltathatóságban. Ugyanakkor a mindennapi élet egészét lefedi, erősen dogmatikus, és a kereszténységénél a mindennapi életre sokkal nagyobb hatással bíró és szigorúbb szabályok betartására kötelez, a mindennapi életet teljesen és kötelezően szabályozza.

Arab nyelvben az iszlám szó jelentése „önalávetés” vagy „megadás” Allahnak, illetve „megbékélés” Allah akaratával. Az iszlám vallás gyakorlóit, ugyancsak arabul, a muszlimok, akik alávetik magukat Allahnak, akik megbékélnek Allah akaratával.³

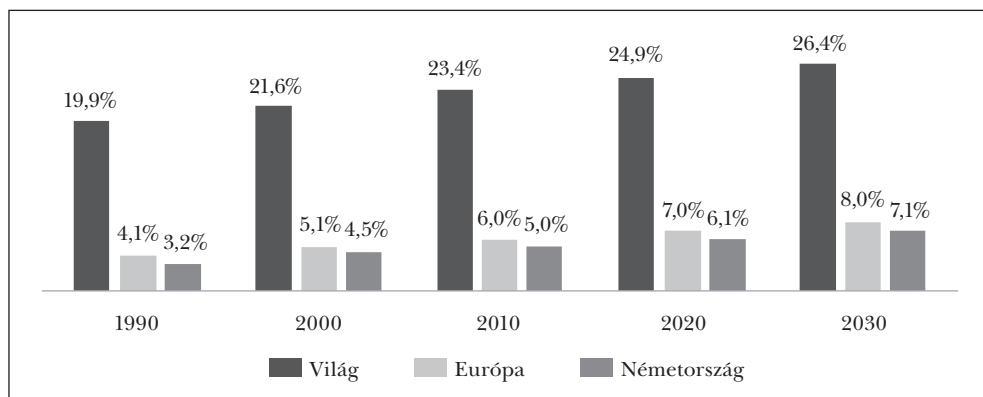
Az iszlám a legfiatalabb világvallás: Mohamed 610-ben, a Mekkához közeli Hira-hegy egyik barlangjában elmélkedve kapott kinyilatkoztatásokat Gzsibríl (Gábiel) arkangyaltól. A Korán később leírt szövegét Mohamednek adta Isten, részenként, 23 éven át. A törvényt Mózesnek, az evangéliumot Jézusnak, a zsoltárokat Dávidnak, más könyveket más prófétáknak nyilatkoztatott ki, melyek száma 104. A legnagyobb köztük a Korán, mely a többit érvénytelené tette, a Korán soha érvényét nem veszti. A Korán Isten igéje, és mint ilyen, nem teremtett, hanem öröktől fogva létezik. 622-ben Mohamed a híveivel átköltözött Jaszribba, a későbbi Medinába. A Korán tehát a Gábiel arkangyal kinyilatkoztatásából származó tanok összessége, míg a Szunna a Mohamed cselekedeteire és tanításaira vonatkozó hagyományok, a hadiszok gyűjteménye.

Az iszlám aranykora a 8. századtól a 13. századig tart, ekkor a világ vezető gazdasági, katonai, kulturális hatalma volt. Az iszlám kultúra nélkül az antik kulturális örökség egy jelentős része elveszett volna Európa számára. Az arab természettudományok, orvostudomány és filozófia igen magas színvonalon állt. Ekkor a vallás és az állam még sem az iszlám, sem a keresztény világban nem különült el; az iszlám ebben az időszakban állam és vallás is egyszerre: „az iszlám nemcsak vallást, hanem egy életformát is jelent. [...] A muzulmán hit nem válik szét világi és vallási szférára, és főként nem korlátozódik a hitbéli dolgokra, hanem az élet minden területére egyaránt érvényes és kötelező magatartási szabályrendszer foglalmába” (Balázs, 2011).⁴

Az iszlám szabályozás három részre osztható: aqidah (hit), saria (szokások), valamint akhlaq (erkölcs). A saria tovább bontható muamalatra, amely az emberek közötti cselekedetet szabályozza, valamint ibadatra, amely jelentése istenimádat. A muamalat, azaz az emberek közötti cselekedet szabályaiban foglal helyet a mindennapi, a társadalmi, valamint a gazdasági tevékenységek szabályozása. Ez utóbbi tartalmazza magát a pénzügyi és banki tevékenységeket is (Gálosi, 2010).

Az 1. ábra az iszlám bankrendszer jelentőségének első elemét, az iszlám lakosság abszolút és a világ népességéhez viszonyított relatív növekedését szemlélteti. 2020-ra becslések szerint a Föld népességének közel negyede iszlám vallású lesz. Ezen belül az iszlám népesség Európában több mint kétszeresére emelkedik, eléri majd a 8%-ot.⁵

1. ábra: Az iszlám lakosság aránya a Föld/Európa/Németország területén

Forrás: Strüning, 2011

A világ iszlám hitű népességének zöme, az összes muszlim közel kétharmada Ázsia déli részén lakik. Indiában és Pakisztánban több muszlim él (344 millió fő), mint Észak-Afrikában és a Közel-Keleten (317 millió fő). A Földön a legtöbb muszlim Indonéziában él (209 millió fő), ahol a népesség 87%-a iszlám vallású (Desilver–Masci, 2017).⁶

2009-ben a Föld közel 6,8 milliárdos népességéből kb. 1,6 milliárd volt muszlim, ez 23%-os arányt jelentett (Pew Research Center, 2009). A kutatócentrum felmérése 2050-re 2,76 milliárd iszlám vallású lakost prognosztizál, amely az akkori Föld lakosságának 29,7%-át teszi ki.

A muszlim népesség európai helyzetét is a gyorsan emelkedő számsorok jellemzik.⁷ Az 1. táblázat adatai az egyes európai országok abszolút számokban mért muszlim népességét mutatják. A 2. táblázat a relatív népesség arányáról ad információt.

1. táblázat: A muszlim hívők számának várható alakulása a világon és Európa egyes országaiban 1990 és 2030 között

Terület	1990	2000	2010	2020	2030
Világ	1 050 963 000	1 320 693 000	1 619 314 000	1 913 499 000	2 190 154 000
Európa	29 650 000	36 980 000	44 138 000	51 573 000	58 209 000
Belgium	266 000	333 000	638 000	905 000	1 149 000
Dánia	109 000	164 000	226 000	272 000	317 000
Németország	2 506 000	3 648 000	4 119 000	4 878 000	5 545 000
Franciaország	568 000	1 401 000	4 704 000	5 818 000	6 860 000
Nagy-Britannia	117 2000	1 590 000	2 869 000	4 231 000	5 567 000
Hollandia	344 000	907 000	914 000	1 141 000	1 365 000
Ausztria	161 000	338 000	475 000	634 000	799 000
Svédország	147 000	226 000	451 000	730 000	993 000
Svájc	148 000	306 000	433 000	552 000	663000

Forrás: Strüning, 2011

2. táblázat: A muszlim hívők arányának alakulása a világon és Európa egyes országaiban 1990 és 2030 között, a teljes lakosság százalékában

Terület	1990	2000	2010	2020	2030
Világ	19,9	21,6	23,4	24,9	26,4
Európa	4,1	5,1	6,0	7,0	8,0
Belgium	2,7	3,3	6,0	8,2	10,2
Dánia	2,1	3,1	4,1	4,9	5,6
Németország	3,2	4,5	5,0	6,1	7,1
Franciaország	1,0	2,4	7,5	9,0	10,3
Nagy-Britannia	2,0	2,7	4,6	6,5	8,2
Hollandia	2,3	5,7	5,5	6,7	7,8
Ausztria	2,1	4,2	5,7	7,4	9,3
Svédország	1,7	2,6	4,9	7,5	9,9
Svájc	2,2	4,3	4,7	7,0	8,1

Forrás: Strüning, 2011

Ha a muszlim lakosság Európán belüli elhelyezkedését tanulmányozzuk, a muszlim lakosság magas arányát 2020-ra elsősorban Franciaországban, Belgiumban, Ausztriában és Svédországban várjuk. A táblázat nem tartalmazza, de jelentős muszlim kisebbség él Oroszországban és a Balkán-félszigeten, Bosznia-Hercegovinában.

AZ ISZLÁM GAZDAGSÁGFILOZÓFIAI ALAPJAI

Amikor az iszlám bankrendszer lényegét és banki ügyleteit vizsgáljuk, szem előtt kell tartanunk, hogy ahogy az iszlám vallásnak is vannak különböző ágazatai, úgy az egyes államokban működő pénzügyintézetek is eltérő elvek szerint működhetnek. Mivel a Korán és a saria szabályozása olyan korban született, amikor a mai értelemben vett bankrendszernek csak kezdeti csírái találhatók, így meglehetősen nehéz az értelmezésük és a modern bankrendszerrel történő összevetésük.

Az értelmezést megnehezíti, hogy éppen az eltérő vallási megközelítésmódok miatt, az iszlám banki termékek értelmezésében több eltérő irányzat is létrejött. Ezek leginkább a kamat megengedhetőségében érhetők tetten. Míg van, ahol csak az uzorát tekintik tiltottnak, máshol magát a kamatot is tiltott terméknek tartják. Köztes megoldásként az is előfordul, hogy megelégednek, és sariakompatibilisnek tartják a kamat helyett más néven nevezett költség megfizetését (Rostoványi, 1983).

Az iszlámnak a gazdasághoz, vagyonhoz fűződő viszonya kettős természetű. Egyrészt a vallási szövegek kiemelik Isten mindenhatóságát, mely gazdasági téren is érvényesül. Az iszlám szerint „a világon minden Istené, aki kiosztja tulajdonát szolgálai között, és rájuk bízta azt, vagyis minden vagyon Allahé” (Balázs, 2008). „Oh ti, akik hívők lettetek! Legyetek istenfélők, és hagyjátok el a fennmaradt kamatot, amennyiben hívők vagytok!” (Korán, Tehén szúra 278. vers).

A 279. vers is egyértelműen fogalmaz: „Ha nem teszitek, akkor tudjátok meg, hogy háborúba szálltok Allah és a Küldötte ellen. Ám ha megbánást tanúsítotok (lemondtok a kamatról), akkor megillet benneteket a tőkétek, nem követtek el jogtalanságot és titeket sem ér jogtalanság” (Korán, Tehén szúra 279. vers).

Míg egyrésztől minden Allahé, addig az iszlám az ember gazdasági önállóságát hangsúlyozza. „Az ember életének fenntartására munkával keresi meg a szükséges anyagi alapot, és nemcsak kötelesség, hanem egy nagyszerű erény is ugyanakkor. Egy munkaképes személy bünt követ el, ha valaki mástól függ anyagilag, ez egy szociális megbélyegzés és hálátlanság az emberiség iránt” (Balázs, 2008). Az iszlám vallású személynek tehát gazdaságilag önfenntartónak kell lennie. Aki ugyanakkor nem képes az önfenntartásra, az aktívaktól zakátot, a szegények számára fizetendő adót várhat el.

Az iszlám, nemes célok érdekében, megengedi a vagyonfelhalmozást. Akinek tehát több jutott, mint a többieknek, kötelessége ezt megosztani azokkal, akik nélkülöznek. Minél nagyobb valakinek a vagyona, annál nagyobb a rá nehezedő szociális kötelezettség is. Az iszlám gazdaság jóléti jellegű, ahol a cél a közösség jólétének a biztosítása (Falus, 2014).

Az iszlám jogelvek alapján a pénz egyszerűen egy eszköz, amivel a dolgok értékét mérjük, de önmagában nincs értéke. Az iszlám bankrendszerben ezért a pénz előállítása pénzből – ilyen például a kamatjótóváírás – tiltottnak minősül. A vallási előírások a pénz pénzből előállításának tilalma alapján tiltják a kamatszedést, amelyet kamatösszeg nagyságától függetlenül, az iszlám vallási törvénykezése uzsorának minősít. A saria szerint csak a „halal”, vagyis tisztességes üzlet fogadható el.

Hausener (2011) cikkében Arshad Majid markánsan fogalmazza meg az iszlám filozófiáját: „Az iszlám nem arról szól, hogy pénzt takarítsunk meg, hanem, hogy helyesen cselekedjünk. Senki nem mondja azt, hogy az iszlám vallást könnyű követni, de hiszünk benne, hogy muzulmánként lenni jutalmakkal jár. A halal ételek drágábbak a normál ételeknél, de senki sem töpreng azon, hogy megvegye-e őket, vagy sem. Miért töprengenénk hát az iszlám bankok esetében.”

Az iszlám bankok pénzkézelésben betöltött szerepük és közvetlenebb bank-ügyfél kapcsolatuk miatt ügyfeleik szemében közelebb állnak a partneri szerephez, mint a konvencionális bankok (Széles–Széles, 2011). A válság alatt megtartott stabilitásuk pedig csak tovább növelheti ügyfeleik bizalmát. További fontos szempont, hogy egy arab ember számára egy konvencionális bank vallási okokból nem jelenthet valós alternatívát (eltekintve az egyre terjedő sariakompatibilis ajánlataiktól), míg a más vallású emberek számára az iszlám bank egy új lehetőséget jelent. Ezen bankok megítélését tovább javítja az alapelvek között lefektetett vallásos adófizetési kötelezettségük.

AZ ISZLÁM BANKRENDSZER MŰKÖDÉSÉNEK ALAPELVEI

Az iszlám bankrendszert tömören jellemzi az az öt alapelv, amelyekkel meghatározzák, melyek az alapvető különbségek a sariára épülő és az általunk hagyományosnak tartott bankrendszer között az elvi alapokra vetítve. Ezek az elvek az alábbiak szerint szabályozzák az iszlám bankrendszer működését:

- tilos a kamatfizetés;
- az üzlet nem irányulhat az iszlám értékrendjével szemben álló termék vagy szolgáltatás előállítására;
- tilos az amúgy elkerülhető kockázatok vállalása, kerülendő a spekulatív ügyletek;
- az üzlet tagjainak kölcsönösen vállalniuk kell, hogy biztosítják egymást a veszteségek ellen;
- az ügyletben meg kell jelennie a jótékonysági adakozásnak, azaz a vallásos adónak (zakát).⁸

A kamatfizetés tilalma

A kamatfizetés tilalma nem új jelenség, az iszlám mellett a keresztény egyház is tiltotta bizonyos időszakokban. Egy olyan vallás, mely az ember életének folyását komoly erkölcsi szabályok által szabályozza, szükségszerűen kénytelen olyan feltételeket felállítani, amelyekkel elkerülhető a túlzott mértékű eladósodás, az emberi élet ilyen módon való tönkremenetele. Emiatt elsősorban az uzsora, majd maga a kamat szedése is tiltott lett. Az ügyletekből haszon a közös kockázatvállalást követő nyereségből, vagy bankoknál például az elismert működési költségekből keletkezhet.

A kamatszedés tilalma – mind a keresztény, mind az iszlám vallás tekintetében – azzal is összefügg, hogy az eredeti tőkefelhalmozás időszakig a hitelfelvetelek zöme nem gazdasági, fejlesztési célú hitelfelvétel volt, hanem fogyasztási (túlélési, egzisztenciális) jellegű. A hitelre tehát a rászoruló rétegek életben maradásához és nem az üzleti tevékenység finanszírozásához volt szükség, ezért etikátlannak tűnt a hitel összegét a kamattal növelt összeggel növelve visszakérni.

Halal termékek

Az iszlám bankok számára csak az egyik kikötés a kamatszedés tilalma. A másik lényeges szabályozás, hogy az üzletnek halal típusúnak kell lennie, vagyis a bank pénzéből nem finanszírozhatók a tiltott, tisztátalan tevékenységek, az ún. haram tevékenységek. E tevékenységek meghatározásához a bankok sariabizottságokat állítanak fel.

Mivel az iszlám az élet minden területén szabályokat állít, így nem meglepő, hogy ezek kihatnak a bankok befektetési lehetőségeire is. Az iszlám értékrendjével szemben álló termék vagy tevékenység, mint például az alkohol, a szerencsejáték és a pornográfia, éppúgy tiltott, mint a disznóhús fogyasztása. E tevékenységek mind a magánember, mind a gazdasági szervezet (legyen akár egy bank, akár egy termelőcég) számára tiltott. Vagyis a bankok nem vehetnek részt e tiltott tevékenységek végzésében, és nem is működhetnek közre az ezekkel foglalkozó vállalkozások finanszírozásában.

A banki ügyletek sariakompatibilis létrejöttéhez három feltételnek kell teljesülnie:

- A bank nem kérhet fedezetet, a teljes pénzügyi kockázat őt terheli. Ugyanakkor kérhet biztosítékot az erkölcsi kockázat csökkentésére, pl. a vállalkozó eltűnésének megakadályozására.

- A profitrátát szigorúan százalékban és nem egy összegben kell meghatározni (a haszonon osztozni kell).
- A finanszírozó fél nem szólhat bele a vállalkozó tevékenységébe, a vállalkozót teljes szabadság illeti meg az üzlet vezetésében.

A kockázatok korlátozása

A kockázatvállalás korlátozása során a szerencsejáték önmagában tiltott, ezenkívül tilos a határidős és a spekulatív, illetve a nagy kockázattal járó üzlet. Az ügyleteket a bankoknak külön-külön kell elbírálniuk, nincsenek sztenderdizált ügylettípusok. Az iszlám bankok kockázatkezelése és a hagyományos bankrendszer társadalmi felelősségvállalása (Lentner, 2014) az utóbbi években közeledést mutat egymáshoz.

Az iszlám bankok alapelveiknek, különösen ezen alapelvnek köszönhetően többnyire stabilabbak, például a török bankrendszer tőkemegfelelése a válság évei alatt sem csökkent (Tálos et al. 2016).

Az eredmény megosztása

A kölcsönösen vállalt eredménymegosztás szintén markáns lényege az iszlám bankrendszernek. Az iszlám elveinek csak az az eredménymegosztás felel meg, mely szerint a bank nyereséget csak a hitelfeltevő vállalkozás által megtermelt nyereségből realizálhat. Az iszlám bankrendszerben a bank és a vállalkozók – a különböző ügyletek során eltérő mértékben – közösen vállalnak kockázatot. Mivel a sariaalapú bankműködés nem teszi lehetővé a kamat szedését, az iszlám bankok működése a befektetési alapok tevékenységéhez hasonlítható.

Az iszlám ugyanis csak a kamat szedését tiltja – a pénzből pénzt csinálni tiltása alapján –, de az egyéni haszonszerzést engedélyezi, ha az nem kizárólagosan pénzügyi, hanem – legalább részben – reáltevékenységen alapul. Az iszlám bankrendszer piaci szemléletű bankrendszer; a befektetési banki tevékenységi mód alapján az iszlám bankok megosztják a profitot és a veszteséget is (PLS-konstrukciók).

Vallásos adakozás

A vallások lényegéhez hozzátartozik a jótékonykodás gyakorlása (Falus, 2015). A kereszténységhez hasonlóan az adakozás az iszlámban is elterjedt fogalom, sőt, itt kötelező jelleget öltött. A tehetősebb embereknek kell és sokszor érdemes is adakozniuk. A Korán ennek módjairól is felvilágosít. „Ha nyilvánosan adakoztok, az egy nemes dolog. De ha titokban adjátok oda a rászorulóknak, az a legjobb nektek. Mert akkor jóvátesztek valamennyit a rossz cselekedeteitekből” (Korán, Tehén szúra, 271. vers). A bankok, mint nagy jövedelemmel rendelkező szervezetek, természetesen nem képezhetnek kivételt, így ha nem is egy-egy konkrét ügyletbe kötődően, de mindenképp eleget kell tenniük adakozási kötelezettségüknek.

Az alapvető iszlám banki ügyletek működése

Az alapvető iszlám banki ügyleteket két csoportba soroljuk. A profit- és veszteségrészesedési (PLS) módok teljesen megfelelnek a saria előírásainak, kamatszedés és biztosítékkérés helyett a kockázatközösséget és a partneri viszonyt helyezik előtérbe (Ligeti, 2007; Mahlknecht, 2009). A nem profit- és veszteségrészesedési (Non-PLS) ügyletfajták jelentik a megoldást olyan esetekben, amikor a PLS-módszerrel nem lehet célhoz érni, például kis méretű hitelfelvevő gazdasági alanyok, illetve a fogyasztási hitelek esetében.

Profit- és veszteségrészesedési (PLS) módok

Mudaraba

Ebben az ügyletben az iszlám bank biztosítja a szükséges tőke teljes finanszírozását a projekt során, míg a vállalkozó a munkáját és a szakértelmét adja. Az eredmény, nyereség a bank és a vállalkozó között oszlik meg egy előre meghatározott fix arányban. A pénzügyi veszteséget kizárólag a bank viseli, de csak a biztosított tőke erejéig van felelőssége, illetve az ügylet lezárulásáig az eszköz, projekt kizárólagos tulajdonosa a bank (Sipiczki, 2015). A vállalkozó felelőssége korlátozott, ő csak az idejét és energiáját teszi kockára. Ha azonban a vállalkozó gondatlansága vagy hűtlen kezelése okozza a veszteséget, és ezt bizonyítani is lehet, akkor a teljes felelősséget neki kell viselnie.

Musharaka

Ennél a típusnál az ügylet finanszírozása során nem a bank az egyedüli hitelnyújtó, hanem a vállalkozás biztosítja a befektetéshez szükséges tőke egy részét. Ugyanakkor a bank és a hitelfelvevő együttesen – a nyújtott tőkék arányában – vesz részt a menedzsmentben. Itt tehát mind a finanszírozás, mind az irányítás a bank és a vállalkozás közös tevékenysége. A mudaraba ügylettel szemben itt nemcsak a profitot osztják meg, hanem a nyereség és veszteség megosztása szigorúan a hozzájárulások arányában történik, tehát a veszteséget itt nem csak a bank viseli. Ez a módszer általában a hosszú távú beruházások finanszírozására szolgál.

Nem profit- és veszteségrészesedési (Non-PLS) módok

Qard al-Hasanah (jótékonyági hitelek)

Ezek vissza nem térítendő hitelek „azoknak, akiknek szükségük van rá”, melyre a Korán buzdítja híveit. A bank számára megengedett, hogy szolgáltatási díjat számoljon fel a hitelesnek, ezzel fedezve a hitelnyújtás adminisztratív költségeit, feltéve hogy ez az összeg független a hitel nagyságától és futamidejétől.

Bai'Mua'jjal (értékesítés halasztott fizetéssel)

Az eladó eladhatja a terméket halasztott egyösszegű vagy részletfizetéssel. Az árról az eladás időpontjában kell megegyezni. A kialakított ár magában foglalhat bizonyos banki közvetítési költségeket, de nem tartalmazhat semmilyen, a halasztott fizetés miatt felszámított pluszdíjat.

Bai'Salam or Bai' Salaf (vásárlás halasztott szállítással)

A vevő előre kifizeti a teljes kialakított vételárat, az eladó pedig elkötelezi magát a termék egy későbbi, de meghatározott időpontban történő szállítására. Ez az ügylet elsősorban azokra a termékekre vonatkozik, melyek mennyisége és minősége a fizetéskor már egyértelműen meghatározott, jellemzően mezőgazdasági és gyártott termékekre.

Ijara (operatív lízing), Ijara wa iqtina' (pénzügyi lízing)

A pénzügyi lízing hagyományos bankrendszerben egy hitelkonstrukció, melynek részleteit a hitelintézeti törvény szabályozza. A pénzügyi lízingnél megengedett a kamathoz hasonló konstrukció, „mert a fizetés alapját nem a pénz kölcsönzése, hanem reál-eszközök átadása jelenti” (Ligeti, 2007).

Murabaha (költségplusz)

Az eladó tájékoztatja a vevőt a termék beszerzésének vagy gyártásának költségéről. Ezután megegyeznek a profitrés összegében. A profitrés nem kamat, mert egyrészt nem függ a szerződés időtartamától, másrészt mert a szerződés nem pénzkölcsönzésről, hanem eszközök adásvételéről szól. A teljes összeg kifizetése általában részletekben történik.

Jo'aláh (szolgáltatási díj)

Az egyik fél vállalja, hogy a másik részére megfizet a szolgáltatás díjaként egy meghatározott összeget, melyet a szerződésben rögzítenek. Ez a mód olyan ügyletekre jellemző, mint a konzultáció vagy a győzelem.

E Non-PLS finanszírozási típusok – Quard-al Hasanah kivételével – közös jellemzője, hogy a PLS-ügyletekkel ellentétben, a bérbeadás és a lízing esetében is előre meghatározott a hozam, és az ügylet biztosítékot is tartalmaz. Valójában ezekben az esetekben a bank hozzáad a vételárhoz vagy a járulékos költségekhez egy bizonyos százalékot, mely tartalmában a haszonkulcsnak felel meg, és a vásárolt eszközök biztosítékként szolgálnak. Ezenfelül a bank kérheti ügyfelétől további fedezet nyújtását is.

Végeredményben ezek az ügyletek sokkal inkább kockázatkerülőnek tekinthetők, és nem sokban különböznek a konvencionális bankok által használt konstrukciótól. A különbség csupán a terminológiában és néhány jogi formában rejlik. Ezek az ügyletek úgy felelnek meg az iszlám alapelveinek, hogy a megtérülési ráták sokkal inkább

az egyes tranzakciókhoz kötődnek, semmint az időtartamhoz. Másrésztől nem szabad elfelejtenünk, hogy a sairaalapú iszlám bankolás szabályai nem egységesek, a sariatanácsok országonként eltérő mértékben korlátozhatják a pénzügyi tevékenységeket.

JEGYZETEK

- ¹ A helyi pénz (forgatható utalvány) a helyi gazdaság fellendítésének régóta ismert, általában a válságos időszakok alatt felbukkant megoldási javaslata. A helyi pénz bevezetésének legnagyobb előnyeként a helyi kereskedelem és gazdaság fellendülését, az adott régiók gazdasági teljesítményének emelkedését tekinthetjük. Ehhez kapcsolódóan meg kell még említenünk a nem elhanyagolható társadalmi és politikai szempontokat, hogy az adott régió öntudatosságának, politikai büszkeségének erősödését jelentik (Varga, 2012).
- ² Az alternatív finanszírozási lehetőségek második területe, a szegények bankja egy Bangladesből induló, világszerte elterjedt kezdeményezés. Atyja Muhammad Yunus, aki egy rendhagyó javaslattal állt elő. Megmutatta, hogy egy ember szociális érzékenysége milyen folyamatokat indíthat el. Muhammad Yunus, az általa megalkotott Grameen Bankkal (a grameen szó jelentése bengáli nyelven: vidéki, falusi) közösen, 2006-ban Nobel-békedíjat kapott a szegénység elleni küzdelemben elért eredményéért (Gál et al., 2013). A Grameen Bank tevékenysége során abból indul ki, hogy a szegények nem a képességek hiánya, csupán azok kiaknázatlansága teszi szegényekké. Az alap gondolat szerint a szegénység okozói nem a szegények, hanem az őket körülvevő intézmények, a rendszer. Ennek megfelelően a szegénység megszüntetésének érdekében az intézményrendszert kell átalakítani. A szegények bankja filozófiája szerint a jótékonyág és a segélyezés nem nyújt megoldást, csupán fokozza a szegények függőségét, és képtelenné teszi az embereket a szegénységből való kitörésre (Varga, 2012).
- ³ A mohamedán megjelölést a muszlimok elutasítják, mivel azt sugallja, hogy a vallás központi szereplője Mohamed próféta lenne, nem pedig maga az Isten.
- ⁴ A civilizációk küzdelmében a Brzezinski-féle saktáblán megjelenő „fekete ló” az iszlám civilizáció. „Ez a »fekete ló« nem úgy viselkedik, mint az eddig ismert nagyhatalmak. Nincs magállama, melynek érdekirányai meghatározhatóak. Több államból áll, amelyek közül nehezen megjósolható, melyik válik magállammá. [...] Az iszlám is gyorsan változtatja arculatát, alkalmazkodóképessége rendkívüli. Érdemes alaposabban megvizsgálni a természetét, hogy a jövő kiszámíthatóbbá váljon” (Bertalan, 2007:12).
- ⁵ A valóságban az európai számadat valószínűleg magasabb lesz, mert a 2011. évi becslés az időközben bekövetkezett migránshullámot nem tartalmazza.
- ⁶ Érdekes kutatási területként adódik az iszlám vallású népesség és az iszlám bankok területi elhelyezkedésének vizsgálata lineáris és nem lineáris területi regressziós modellezzel segítségével (Horváthné, 2015), de erre e publikációban terjedelmi okokból nem vállalkozom.
- ⁷ A németországi iszlám közösségekről lásd Rostoványi, 2011.
- ⁸ Balázs (2011) az öt alapelvhez hozzáfűz egy hatodikat is, mely szerint az iszlám nem tiltja a nyereség egy részének átengedését, mert ez nem ellentétes a Koránnal.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Balázs Judit (2008): *Gazdaság – vállalkozás – versenyképesség az iszlám társadalmakban*. Budapest–Sopron–Kairó.
- Balázs Judit (2009): Gazdasági biztonság az iszlám társadalmakban. *Szakmai Szemle*, 5. évf., 1. sz., 81–99.
- Balázs Judit (2011): Az iszlám bankrendszer: Tanulások a neoliberális pénzügypolitika figyelmébe. *Valóság*, 54. évf., 1. sz.
- Bertalan Péter (2007): Nagyhatalmi mozgások a századfordulón – globalizáció, integráció, dezintegráció. *Acta Oeconomica Kaposváriensis*, 1. évf., 1–2. sz., 1–16.
- Botos Katalin – Botos József (2008): A világvallások gazdasági tanítása, a globális piacgazdaság és a karitás. *IAS IV. Iustum Aequum Salutare*, 4. évf., 1. sz., 43–52.

- Desilver, Drew – Masci, David (2017): World's Muslim population more widespread than you might think. *Pew Research Center*, January 31, www.pewresearch.org/fact-tank/2017/01/31/worlds-muslim-population-on-more-widespread-than-you-might-think/ (Letöltés: 2017. február 11.).
- Falus Orsolya (2015): Egy erkölcsös adónem – a „zakat”. *Taylor*, 7. évf., 3–4.sz., 64–70.
- Falus Orsolya (2014): Az iszlám alapítvány – a „waqf”. *Jogtörténeti Szemle*, 16. évf., 3. sz., 1–7.
- Gál Veronika Alexandra et al. (2013): A Grameen-modell társadalmi hasznosulásának mérhetősége. *E-Conom*, 2. évf., 1. sz., 33–45.
- Hausener, Konrad (2011): Ein alternatives Bankensystem ist weltweit im Vormarsch. *The Intelligence*, <http://theintelligence.de/index.php/wirtschaft/finanzen/2233-ein-alternatives-bankensystem-ist-weltweit-im-vormarsch.html>.
- Horváthné Kovács Bernadett – Nagy Mónika Zita (2015): *Alkalmazott regionális elemzések: Alkalmazott területi statisztika*. Egyetemi jegyzet a Kaposvári Egyetem Gazdaságtudományi Karának hallgatói számára, Kaposvári Egyetem, Kaposvár.
- Lentner Csaba et al. (2014): Társadalmi felelősségvállalás a bankszektorban. In: *„A tudomány és a gyakorlat találkozása”*. *Kautz Gyula Emlékkonferencia*. Szerk. Tompos Anikó, Ablonczyné Mihályka Lívía, Széchenyi István Egyetem, Győr.
- Ligeti Sándor (2007): Az iszlám bankrendszer. In: *Pénzügypolitikai stratégiák a XXI. század elején*. Szerk. Lentner Csaba, Akadémiai Kiadó, Budapest, 487–501.
- Mahlknecht, Michael (2009): *Islamic Finance. Einführung in Theorie und Praxis*. Wiley-VCH Verlag GmbH & Co. KGaA.
- Markó Tímea (2009): *Az iszlám*. www.biblia-tarsulat.hu/posta/izlam.htm (Letöltés: 2017. február 12.)
- Pew Research Center (2009): Mapping the Global Muslim Population. *Pew Research Center*, www.pewforum.org/2009/10/07/mapping-the-global-muslim-population/.
- Rostoványi Zsolt (1983): *Mit kell tudni az iszlámról?* Kossuth Kiadó, Budapest.
- Rostoványi Zsolt (2011): A németországi iszlám közösségek. *Grotius*, 31. sz.
- Sipiczki, Zoltán (2015): Analysis of islamic financing methods. In: *Abstracts of the 5th International Conference of Economic Sciences*. Ed. Katalin Szendrő, Viktória Sente, Róbert Barna, Kaposvár, Faculty of Economic Science, 81.
- Strüning, Felix (2011): Muslimische Bevölkerungsentwicklung 1990–2030. *Citizen Times*, www.citizen-times.eu/2011/02/01/muslimische-bevoelkerungsentwicklung-1990-2030/ (Letöltés: 2017. február 12.).
- Széles, Zsuzsanna (2015): Accounting directives in the Islamic Banking System. *Selye E-studies*, 6. évf., 1. sz., 153–170.
- Széles Zsuzsanna – Széles Zoltán (2011): Etikusabb pénzügyek? Iszlám banki térhódítás. In: *„Hitel, Világ, Stádium”*. *Nemzetközi Tudományos Konferencia tanulmánykötete*. Konferencia a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából, szerk. Andrassy Adél, NYME Közgazdaságtudományi Kar, Sopron.
- Tálos, Lívía – Bánkuti, Gyöngyi – Varga, József (2015): The Analysis of the Turkish Islamic Banking System Between 2005 and 2014. In: *International Conference on Eurasian Economies 2016*. Eds. Selahattin Sari, Alp H Gencer, İlyas Sözen, Kaposvár, 116–127.
- Varga Norbert (2013): *A Biblia és a Korán gazdaság- és társadalomképe – a két forrás komparatív elemzése*. PhD-értekezés, Nyugat-magyarországi Egyetem, Sopron.